

saul
van messel
syndroom

joodse poezie

Saul van Messel, geboren in 1912, debuteerde drie jaar geleden voor het eerst als dichter.

In deze bundel joodse poëzie registreert de dichter na ruim een kwart eeuw de ervaringen van een door het joodse lot gebiologeerde.

Uiterst simpel taalgebruik bepaalt een directe relatie tussen de lezer en deze poëzie, die zich meer en meer een eigen plaats veroverd in het domein onzer moderne letteren.

NIJGH & VAN DITMAR

syndroom

joodse poëzie

nijgh & van ditmar's
paperbacks

103

nijgh & van ditmar
's gravenhage | rotterdam

saul
van
messel

syndroom
joodse poëzie

521031

© 1971 by N.V. Uitgeverij Nijgh & Van Ditmar,
The Hague, The Netherlands.

Niets uit deze uitgave mag worden
verveelvoudigd en/of openbaar gemaakt door
middel van druk, fotocopie, microfilm of op
welke andere wijze ook zonder voorafgaande
schriftelijke toestemming van de uitgever.

No part of this book shall be reproduced in
any form by print, photoprint, microfilm or any
other means without the publisher's consent.

6.000.000

*dat was dát
sprak het lot
en trilde
als een blad*

lerne lachen ohne zu weinen

(tucholsky)

belofte maakt schuld

lacht de dageraad

als zij met zout wrijft

in de wonden van mijn droom

bewijs uit het ongerijmde

paarden die in
de hemel steigeren
terwijl ik op de
harde straten loop

intuïtief ga ik mij
snel verbergen
in een portiek
waar ik op redding hoop

hij is gestoord
zeggen de mensen
er zijn geen paarden
en de lucht is leeg

maar dan dit angstzweet
vraagt mijn klamme zakdoek
waarmee ik dromen
van mijn nanacht veeg

theodicee

– matthäuspassion –

wij houden ons in stand
auf dieser erde
opdat wij worden uitgeroeid

damit die schrift
erfüllet werde

schicksalsgemeinschaft

hoor ik een stok
als ik me krom:
jij bent mijn hoepel –
en god weet waarom

se'oedat hawra'a

vertrouwd zijn
met de dood

– ga weg en breek het brood
met anderen –

met jou zo zegt de dood
breek ik het brood

wij zitten aan
voor wij tezamen gaan

– waarheen
mijn dood –

geen nood
wij gaan tezamen

amen

*de se'oedat hawra'a (= maaltijd der
verkwikking) bestaat uit brood en eieren;
zij wordt door de treurenden genuttigd
na de begrafenis; de treurweek is
begonnen*

,aangenaam'

- *oud-collega* -

mijn intuïtie springt
op de pedalen
van mijn fantasie
en geeft vol gas

als ik word voorgesteld
voel ik
aan zijn hand
hoe fout hij was

opdringerig volkje

in hun bedrijf
te wreed verrast

kronkelt hun lijf
in blauwig puin

een wespennest
wordt uitgegast

een mini-auschwitz
in mijn tuin

westerveld

als ik
met de kist
trillend in
de oven daal

zie ik rillend
op mijn plaats
een ander
in de zaal

mythologie

zij raken elkander
tot ver in mijn dood –
vliegende hollander
eeuwige jood

galoet

ik heb het voorrecht
jood te zijn
gij moet mij wonden

ik smeeek u
om een dosis pijn
uit zoete monden

galoet = ballingschap

ontgoocheling

terwijl ik droomde
dat ik nog een jongen was
lieten twee handen sporen
achter in mijn schouder

tussen mijn dromen
werd ik langzaam ouder
terwijl ik meende dat ik
nog een jongen was

buiten mijn dromen
groeide tijd
de nacht in
van mijn werkelijkheid

restaurant

wij eten
bij polen
mijn jongste zoon
en ik

mijn moeder bleef
in polen
haar jongste zoon
ben ik

ik weet
niet wat
ik eet

en of ik
slik of
stik

syndroom

ik hak een trap uit
en ik klim naar boven

het uitzicht op mezelf
brengt geen soelaas

beneden mij
een uitgebrande oven

terzijde voel ik
afsluiting van gaas

sibbekunde

vier joodse grootouders:
geboorte als straf –
één rechte lijn
van de wieg tot het graf

übersetzung (in gesetze):

vier groszeltern
ein wort
vier buchstaben
mord

veenkoloniën

mijn grootmoeder heeft
vannacht slecht geslapen

de joodse begraafplaats
te oude pekela werd geschonden

maar vreemd
zij lachte weer als vroeger

toen wij haar schedel
in de modder vonden

pipó

in bergen belsen
waren geen vogels
en geen bloemen

wel kinderen

trauma

met goed verzorgd
vroeg grijzend haar
is zij al meer
dan veertig jaar

zij durft de
straat niet over
zij speurt
haar rover

dan kruipt zij met
haar grijze lokken
onder haar moeders
wijde rokken

en gilt

het lot heeft zich
voor goed gewroken
zij was bij een rover
ondergedoken

afrekening

– met 2 gulden en 50 cent in postzegels –

voor de erfgenamen
van abraham van delft
en frouke van emden
in leven echtelieden

beiden overleden
te sobibor
op 7-5-1943

van p.a. everts wzn
notaris
te wildervank

habe dank

oproep

iesie de jong was negen jaar oud
hij zat in de derde klas
tot zijn eigenaardigheden behoorde
dat hij
als er gezongen werd
boven de klas uitschreeuwde

het moet omstreeks juni 1941
zijn geweest
dat dit weer eens
gebeurde

zei de juf:
dat moet je niet meer doen
iesie
anders zal het mij niet spijten
dat je straks niet meer
naar school mag gaan

leeft iesie nog
leeft die juffrouw nog

op het perron

goederentrein
waar ga je
met mijn moeder heen –
naar polen
gode bevolen

goederentrein
waar en wanneer maakt wie
je deuren open
ik zie mijn moeder
driftig lopen –
in polen
gode bevolen

goederentrein
nu ben je uit het zicht
maar mijn gedicht
blijft draaien
om zijn as –
tussen mijn polen
gode bevolen

auschwitz

het donker blies
de dromen aan
mijn moeder blies
de lampen uit

het donker blaast
de rampen aan
mijn moeder tikte
aan de ruit

vanavond

vanavond zou ik dan
mijn moeder gaan begraven

ik vond haar plotseling
getekend in de wind

wij rilden beiden
in de koele lucht:

haar uitgestorven schoot/
haar moede vrucht

de dodengraver sprak
een laatste woord

ze hebben haar – zei hij –
misschien vermoord

haar verjaardag

21-1-1971

voordat straks
de droom verwaait
die mij nu
heeft losgedraaid

schroefde hij mij
kunding vast
op een onvermoede
last

kaddisj

- *blauwdruk* -

zo vol
was de
kamer van
gas
dat ik
dacht dat
jij het
was

concerto pour la main gauche

*– voor de oostenrijkse pianist paul
wittgenstein, die zijn rechterarm had
verloren in de eerste wereldoorlog,
componeerde maurice ravel zijn
pianoconcert voor de linkerhand –*

zandvoort zomer '69

vanochtend heb ik
dit gedicht geschreven
met de afgeschoten
of afgevroren
arm van een duitse militair
die ik op de boulevard
ontmoette

ik voelde kramp
maar hij wist niet
waar

plastische chirurgie

die duitser
met zijn levensloze wangen
heeft ook vannacht
weer joden opgehangen

zijn vrouw die hem
hoort gillen op
zijn dodenakker
wordt altijd wakker

dan droogt zij
onder moederlijk geluid
de echte tranen
van zijn plastic huid

omhelzing

hij heeft
beide armen
verloren

aan de wand
bidden prothesen
om vrouwen

de handen gevouwen

tekort

– *salzburg* 8-8-1970 –

na het recital van
hermann prey
sloeg een eenarmige man
geestdriftig zijn linkerhand
op een stompje rechterarm

ik liep rakelings langs hem

eenmaal buiten
dacht ik
wat doe je ook
met twee handen

boekhandelaar

- *nürnberg juli 1970* -

als ik in karl
wolfskehl blader
zet ik hem op
mijn jodenspoor

wij wilden niet
maar ja wij moesten
zo gaat hij
onverdroten door

en als ik zwijgend
verder blader
brengt hij mij op
mijn dodenspoor

wij wilden niet
maar ja wij moesten
zo gaan wij
onverdroten door

toegift

in de tulpstraat
ontmoette ik
28 april 1942
een joodse jongen
die één dag
voordat het officiëel
in de dagbladen
werd verplicht gesteld
al een jodenster
droeg

hij ging er
geen uur later
de gaskamer om
in

bruidskoor uit lohengrin

zij trouwden nog
in westerbork

hun huwelijksreis
heette transport

hun wittebroodsdagen
in sobibor

vermeldt geen
enkel rapport

wat maakt het ook
poëtisch uit

hij was de brui gom
en zij de bruid

festspiele salzburg
(1969)

een felle vrouw
kijkt me aan

instinctief voel ik
of mijn jodenster
wel goed zit

indrucken

de moeten van
mijn jodenster
dateren al
van eeuwen her

ik voel hem
ook vandaag
nog goed

'die moet

boekhouden

voor rosj hasjana
geldt als folkloristisch gegeven
dat god al onze namen
in zijn boek heeft geschreven

jij jood gaat dood
en jij blijft leven
tien dagen nog
misschien wordt jou vergeven

wat heeft god
in die oorlogsjaren
op dit punt
tijd kunnen besparen

voor 6.000.000
gold boekhoudkundig kort
bladzijden lang alleen
transport

transport

transport

*van rosj hasjana (= nieuwjaar) tot de
grote verzoendag (10 dagen later) blijven
de in gods grootboek geschreven joden
hangen tussen leven en dood*

sjeimes

mijn droom heeft zich
vannacht vermand
en heel mijn ik
opnieuw verplant

totaal vervreemd
naar dag en land
stond ik ontheemd
jood aan de wand

in sargenes
met witte kant
hield ik tot 't
bitter einde stand

het slotgebaar
met dode hand
stelde niets voor
naar oude trant

*aan het eind van de grote verzoendag
– na het slotgebed ne'ielā – zeggen wij
gekleed in lijkgewaad (= sargenes) het
doodsgebed (= sjeimes) over ons zelf*

nuance

vuurvast gedicht
wat ben je licht
maar in mijn hand
voel ik je brand

noli turbare

als ik er door kom
wil ik eenmaal
naar dachau

– dacht ik –

maar als ik in
dachau aankom
ga ik terstond terug

naar dachau
– denk ik –

correspondentie

zijn moeder had hem lief
hij droeg een zware bril

het enige dat ik
ooit van hem weet

zij haalden hem van huis
naar godes wil

en stopten hem in
westerbork bij t joodse leed

daar schreef zijn bloed
uit blindgeworden dromen:

– nu hebben ze mijn
bril nog afgenomen –

bergen belsen

oog in oog
met de dood

brak water
en beschimmeld brood

maar ook de grens
vanwaar het leven

voor altijd zichtbaar
is gebleven

gieten / gedenksteen

cohen / cohen / cohen
uit dit land
van groene den

nijveen / gudema en valk
schrijf ze god
maar aan de balk

jodennamen in een kei
in dit land
van lila hei

golgotha met rente
gaat dit zien
in drete

assen / anwb-bord

het is al bijna
weer zo ver
denk ik
als ik merk
hoe dichtbij
westerbork is

sjosjanna

vannacht:
je spokenstap –
ik streelde
een lampekop

julia c

twee ogen
met pupillen
van een kind

wie heeft mij
in de nanacht
nagekeken

voordat zij
in de ochtend
ging verbleken

waaide bloedrood
een laken
in de wind

nachtlajenen

als ik in belsen
in de nachten
vaag hoorde hoe
de duitse wachten

hun hoge torens
controleerden en
waakzaamheden
inspecteerden

wist ik mij soms
weer jodenjongen
door duizend
duivelen besprongen

maar ook in
onze arme woning
beschermd door
salomo de koning

die tot in deze
vlakke velden
te hulp kwam
met zijn zestig helden

als nu de duivels
in syndromen
mijn slapeloosheid
binnenkomen

verlang ik vurig
naar mijn wachten
met bundels zoeklicht
in mijn nachten

*salomo en zijn 60 helden (citaat uit het
nachtlajenen = nachtgebed); vgl. hoog-
lied 3:7-8*

juli 1945

herkregen vrijheid
maar op zicht
ik wil terug
mijn kamp is dicht

zondagmiddag

als vandaag / was het wonder / toen zoek
als vandaag / blies de wind / om de hoek

wat hebben / de bureu / gedacht
toen wij / werden / afgeslacht

toen wij / het ravijn / in gesprongen
wat hebben / de dichters / gezongen

van het lot / dat ik blijvend / bevraag
wat zingen / de dichters / vandaag

omheining

vier ellen wet
vier regels lied
vier hoge muren
maar je ziet ze niet

*vier ellen wet = rabbijnse formulering
voor de omheining van het jodendom*

maar door mijn geest

zacharia 4:6

de adem
van het
joodse volk

de vonken
vliegen uit
zijn keel

in memoriam meester van gelder

– *mijn rebbe in winschoot* –

hoe vallen verzen
in mijn trechter
waar ligt de navel
van het woord
het vonnis van
de grote rechter
heeft met de kille
hem vermoord

mijn rebbe stil
en grijs en mager
hij werd als kind
al niet verwend
zijn vader was
in groenlo slager
mijn moeder heeft
hem goed gekend

wij leren op kaalstub
– een bovenkamer –
gaslampen schemeren
de bosstraat door
mijn handen spelen
met een praeseshamer
hij leest zeer duidelijk
een rasjie voor

nu is mijn rebbe
lang reeds elders
een schim of minder
in het dodenrijk
zijn kaddisj looft god
langs de kwelders
mijn jaartijdlicht
dooft in het slijk

*kaalstub = kamer (stube) der gemeente
(kahal / kehillah / kille)*

rasjie = bijbelcommentator

*jaartijdlicht = licht, ontstoken op de
verjaardag van de sterfdatum*

loca profunda

de keten
golft goedmoedig
naar de sterren

de hemel heeft
het anker
in zijn macht

diep in het water
vliegen duiven
om de mast

(wat niemand ziet)

alleen dit lied
dat houdt me
vast

orplid

mörike-wolf

daags na mijn dood
groeide het gras

een roos was rood
maar gaf niet af

aldus mijn hand
diep in de grond

over een land
dat nooit bestond

inhoud

6.000.000	5
lerne lachen ohne zu weinen	7
bewijs uit het ongerijmde	8
theodicee	9
schicksalsgemeinschaft	10
se'odat hawra'a	11
'aangenaam'	12
opdringerig volkje	13
westerveld	14
mythologie	15
galoet	16
ontgoocheling	17
restaurant	18
syndroom	19
sibbekunde	20
veenkoloniën	21
pipo	22
trauma	23
afrekening	24
oproep	25
op het perron	26
auschwitz	27
vanavond	28
haar verjaardag	29
kaddisj	30
concerto pour la main gauche	31

plastische chirurgie	32
omhelzing	33
tekort	34
boekhandelaar	35
toegift	36
bruidskoor uit lohengrin	37
festspiele salzburg (1969)	38
indrucken	39
boekhouden	40
sjeimes	41
nuance	42
noli turbare	43
correspondentie	44
bergen belsen	45
gieten / gedenksteen	46
assen / anwb-bord	47
sjosjanna	48
julia c.	49
nachtlajenen	50
juli 1945	52
zondagmiddag	53
omheining	54
maar door mijn geest	55
in memoriam meester van gelder	56
loca profunda	58
orplid	59